АПАВЯДАННІ

ПАГАРЭЛЬЦЫ

Вецер трос на яблыні паследак счарнелага, як апечанага, лісця. Пад кустом голага смуродніку драмала курыца, схаваўшы пад крыло сваю галаву. Каля мокрага плота зелянела яшчэ крапіва і цвіло марнае каліва руманку. Пахла сырым днём восені і пустою раллёю з гарода.

Яна пастаяла сярод надворка, успомніла, як улетку гарачыя восы абсядалі сопкія, патрэсканыя пасля дажджу папяроўкі, і пайшла ў хату.

Была яна ўжо немаладога веку і ішла сагнуўшыся і намацваючы нагамі зямлю, як ходзяць сляпыя. Твар яе зжоўк і завастрыўся — яго сцягнула старасць; звялыя губы суха і пякуча сінелі, толькі чорныя вільготныя вочы былі яшчэ пільныя і жывыя. Засуканыя да локцяў рукі яе ружавелі ад халоднае пякучае вады. На старой камізэльцы, што шчытна сядзела на ёй, выкачаўся плюш, і на выцвілай суконнай хустцы ледзьве значыліся шырокія клеткі.

Яна паднялася на ганак — вецер шастаў і шумеў сухою саломаю пад застрэшкам; аб сцяну, па другі бок хаты, ляпалі мокрыя анучы, якія яна павесіла. Крычалі і нізка ляцелі над чужою хатаю цэлаю плоймаю каўкі. Вецер іх разганяў і зносіў убок.

Выпрастаўшыся, яна глянула туды, куды проці ветру ляцелі вароны, і аж здрыганулася: каля чужога плота стаяла фурманка — дваякае масці, жоўтае з белай, конь растрасаў сена, заварочваючы ад ветру галаву. На возе

вышэй драбінак жаўцелі снапы старога, ужо зрудзелага акалоту.

Пасля леташняй восені, пасля кірмашовага дня на спаса яна стала баяцца пярэстых коней. Нехта ёй паказаў тады на вазы, што стаялі ў канцы рынка, дзе вішчалі і валтузіліся ў брудных мяшках парасяты,— там быў з гэтакім самым пярэстым канём Еда з Вялікага Груда, што застрэліў яе меншага сына. Казалі, што ён, адседзеўшы сваё, вярнуўся з турмы. Але ёй тады як засланіла вочы — нават твару не ўбачыла яго. Толькі і помніць, як праз сон, што сядзеў на возе, спусціўшы праз драбінкі доўгія ногі ў кірзавых ботах, і, мусіць, ведаў, што цікуюць за ім, бо неяк скоранька тузануў за лейцы. Яна бачыла ўсяго, як целяпаліся тыя доўгія ногі, як траслася яго шэрая глухая спіна, бо ехаў па ямах і крапіве, не разбіраючы дарогі, абы скарэй з рынка.

А потым ёй нешта праз ноч сніўся пярэсты конь. Цяпер такі ж самы стаяў на вуліцы, перабіраў сена, на вочы яму аб'ехаў хамут. Фурмана нідзе не было відаць. Яна абаперлася рукою аб касяк — у яе неяк адразу здранцвелі ногі, — другою ўзялася за клямку, адчыніла дзверы і ўвайшла ў сені. У цёмным кутку бялела вялікаю горбаю маладая капуста. Пайшла ў хату, падумаўшы, што трэба будзе шаткаваць капусту, як гаспадар прынясе з мястэчка солі, а ў вачах у яе ўсё стаяў гэты пярэсты конь.

У хаце было чорства і суха пасля сырога надворку. Пахла цыбуляю, што вісела доўгімі вянкамі на кійку каля печы, і абсмаленаю, з прыпека, авечаю галавою.

Яна пастаяла сярод хаты, спамінаючы, што мелася рабіць, але не ўспомніла — думкі ўсе былі да гэтага пярэстага каня. За акном праз цёмна-карычняватае варухлівае галлё саду белаватым знакам шарэла страха суседняе хаты. Жоўтым мохам цвілі дошкі на нізкай страсе паграбка. Шастаў вецер за хатаю, і аб сцяну ляпаліся мокрыя анучы, што віселі на жэрдцы.

І нешта як незнарок пацягнула яе да акна: дваякае масці конь усё гэтаксама стаяў каля чужога плота, унурыўшы і завярнуўшы ад ветру галаву. І двое мужчын было цяпер каля воза: адзін, з доўгімі, абвіслымі кудзеляю вусамі, у выцвілай фуфайцы, у салдацкіх портках, збіраў у мяшок растрэсенае канём сена; другі, высокі, мусіць, малодшы, у чорным шынялі, уціскаў рублём снапы — цягнуў вяроўку, упёршыся ботам у воз. Было чуваць, як скрыпела аб рубель сухая вяроўка.

«Божа, няўжо гэта ён, той самы паліцыянт Еда?» — яна аж адхіснулася ад акна.

Еда быў у чорным і тады, калі застрэліў хлопчыка. Застрэліў улетку на другі год вайны, за немцамі. Палавела ўжо жыта, і гарачыя восы абсядалі сопкія патрэсканыя папяроўкі.

Яна хадзіла тады зажынаць жыта. Пасля полудню, выправіўшы свайго меншага з каровамі на шашу. А ён адтуль і пабег у мястэчка.

У жыце нехта навязаў куклаў, многа — аж яе ахапіў страх. І яна, як чула бяду, вярнулася назад, бегла дахаты, не чуючы пад сабою ног. На дарозе ўжо напаткала пастухоў. Самы меншы, задыханы, ззелянелы ад страху, і сказаў:

— Цётачка, паліцыянт Петрыка застрэліў! — і заплакаў.

Яна не помніць, як асунулася на зямлю і колькі ляжала. Астатняе мільгаціць як у сне: бегла жытам, маладымі картоплямі, згубіўшы недзе хустку, бегла наўпраста ў мястэчка, дзе якраз на грудку на шашы, там яшчэ і цяпера расце бярэзіна, ляжаў ён — ніцма, раскінуўшы ручкі і яшчэ ўсё трымаючы ў адной тую нямецкую лапатку з кароткім чаранком.

Яна і цяпер млее і адыходзіць ад памяці, убачыўшы на грудку перад мястэчкам тую бярэзіну. І кожны раз перахварэе, калі, бывае, нясе на кірмаш курыцу ці якое паўкапы яец, каб купіць сабе корту або паркалю.

Божа літасцівы! Як у яе тады не разарвалася сэрца: схапіла яго на рукі, а ён ужо быў халодненькі — на шашы цёмнаю лужынаю стыла кроў — і панясла дадому, цалуючы ў зжоўклы скамянелы тварык.

Яна і не помніць, як гэты самы Еда страляў у яе. Пра гэта ўжо казалі пасля, казалі, што недзе каля склада дзеці набралі нямецкіх лапатак.

Божачка, і за гэтую нямецкую лапатку ён забіў дзіця! А потым страляў у яе: ледзьве помніць, што каля таго крайняга з мястэчка склада, дзе цяпер кожнае восені прымаюць картоплі, нехта хадзіў у чорным. Ен, мусіць, страляў адтуль — у яе была разарваная як калючым дротам спадніца, яна ўжо агледзела на другі ці на трэці дзень.

«Дык няўжо ж гэта ён, той самы Еда?«

Ногі ў яе зрабіліся як не свае. Яна адышлася ад акна, чуючы, як адымаюцца ногі і слабее ў грудзях. Хацела дай-

сці да ложка, але спалохалася, што не дойдзе — далекавата, бліжай было да лавы, — і яна села.

На сцяне шаптала чорная скрыначка: кожны раз у ветраны дзень «радзіва» пачынае шаптаць — недзе скручваўся дрот. Маўчалі ходзікі, і ёй падумалася, што ад страху яна недачувае. Але ўбачыла, што ніжняя гіра дастала да лавы і ходзікі сталі. Не, яна чуе. Чуе, як ляпаюць мокрыя анучы, што вісяць на жэрдцы, як шоргае і звініць дрот, як грукаюць веснікі і нехта тупае надворкам. І раптам схамянулася: «А можа, ідзе ён, той самы Ёда?» У яе аж забалела ў скронях і сціснула, як абручом, галаву. Па лаве яна падсунулася да акна: нечая спіна мільганула за сцяну, туды, да дзвярэй.

«Хоць бы прымкнуць дзверы». Яна схапілася з лавы, але нехта быў ужо ў сенцах, шукаў у цемнаце клямку — рукі шасцелі па дзвярах, як мышы ў саломе. Яна, здранцвелая, стаяла і глядзела на чорныя паточаныя шашалем дзверы і на абслізганы, аж белы, язычок клямкі — ён пазоньваў і варушыўся. І раптам моцна дзынкнуў, аж яна здрыганулася, і дзверы адчыніліся. У хату ўвайшоў той драбнейшы, стары ў выцвілай фуфайцы, з абвіслымі вусамі. На шапку яму пацерушылася дробная сцёртая салома. На рыжаватым, трохі закручаным кончыку вусоў целяпаўся асцюк. Вусы заварушыліся, і асцюк адарваўся:

— Дзень добры!

Яна адступілася назад. «Няхай крые бог, няўжо тыя Ёды з Вялікага Груда? І ён прыйшоў у хату?..» Засуканыя да локцяў, ссохлыя рукі яе калаціліся.

— Пагарэльцы мы, просіма, можа, знойдзецца снапок саломы.

Яна ведала, што пагарэльцы яшчэ здавён жабравалі па вёсках салому. Пасля вайны яна жабравала і сама. Хату спалілі немцы, тады яны стаялі ў іхняй вёсцы. Накідалі шпалаў у печ — збіраліся пячы хлеб. Шпалы гарэлі аж на прыпеку — ад іх і ўхапіўся пажар. Пасля вайны даўжо, як будавалася хата папова, не хапіла акалоту дакрыць страху. Прыйшлося па вёсках збіраць салому. І людзі выносілі: хто па снапку, хто па два, а хто мацнейшы — то і тры.

«Можа, і гэты даваў...» Яна глядзела ўсё на яго, перухома стоячы сярод хаты.

— Хоць снапок, гаспадынька. Дальбог, хоць небам крый страху.

«Божа, няўжо гэта яны, Ёды?» Яна як п'яная, як сама не свая выйшла з хаты, помніла, што недзе ў гумне ў пустой старане на дрывах ляжала яшчэ снапы са два сточанага мышамі акалоту.

«Хай бярэ, хай...»

Яна пайшла і чула, як, марудзячы, ён зачыняў за ёю дзверы, як тупаў, спускаючыся з ганка, як гаварыў, што яму не даюць страхоўку і хочуць яшчэ спагнаць штраф, бо хата згарэла ад керагаза. Вецер студзіў яе сухія голыя рукі, задзіраў рог суконнае хусткі, краўся холадам за плечы,— і ёй трохі палягчэла.

Трапятаўся паследак цёмнага рэдкага лісця на голай яблыні, шасталіся аб плот вялікія зжоўклыя стрымбулі ссохлых у гародчыку кветак. І ўсё гэтак крычалі і ляцелі пры самай зямлі проці ветру вароны. І пад кустом голага смуродніку драмала, стоячы на адной назе, белая курыца. З-за шэрых чужых гумен насоўвалася халодная нізкая хмара, усё рабілася цёмным і жоўтым — паказвала, што пойдзе снег, першы малады снег.

Яна доўга адчыняла гумно, усё ніяк не магла выняць з прабоя зашчапіцу — не слухаліся рукі. А потым ледзьве не ўпала, вецер папхнуў яе разам з дзвярыма аж да сцяны, балазе яна адскочыла.

Гумно было пустое. У ім хадзіў вецер. На латах і кроквах целяпалася цяжкімі рванымі анучамі шэрае павучынне. На палушчаным занядбаным таку стаялі каляскі з жалезнымі коламі і доўгім абслізганым жалезным дышлем.

На шуле вісеў хамут з іржавым кольцам і перасохлымі гужамі. У голай старане трухлела ўсё ў белых лішаях старое дзерава, на ім ляжалі сточаныя мышамі два кулі даўняй саломы.

— Бярыце ж, вундзека,— абапёршыся на шула, яна глядзела, як ён паднімаў тыя снапкі, як перавязваў нанова і як у яго тужыўся і чырванеў карак.

«Божа, яго сын забіў маё дзіця, а я яму яшчэ даю салому. Божа...»

Ён моўчкі ўзяў абодва снапы пад пахі і моўчкі выйшаў з гумна. За ім шасталі ў снапах сухія каласы. І ўжо віўся рэдкі і ніяк усё не хацеў падаць на цёплую зямлю першы малады снег.

«А можа, гэта не Ёды?» — раптам падумалася ёй, і яна ўчула для сябе ў гэтым нейкае збавенне і ратунак і памкнулася з гумна.

— То скуль жа ж будзеце? — гукнула яна, раптоўна анямеўшы і чакаючы, што ён скажа. І ёй падалося, што ён прыстакнуў, на міг спыніўся. Але не — ён ішоў. Ён, мусіць, не чуў яе голасу. Ён ішоў да веснікаў, трымаючы пад пахамі тыя два снапы акалоту; каласы трасліся, але ўжо не было чуваць, як яны шасталі. А за ім сыпаў і гусцеў снег. Ад гумна да хаты пачала стракацець сырая сцежка, і ўжо былі знаць на ёй яго чорныя сляды. Ён схаваўся за веснікамі, мільгануўшы яшчэ жоўтымі снапамі. Яна выйшла з гумна, не зачыніўшы нават дзвярэй.

«Божа, скуль жа яны?..»

Яна стаяла абамлелая і ўжо не чула, як пагарэльцы гукалі на каня, як на яе падаў і шархацеў па голых дубцах ссохлых кветак першы снег. Не бачыла, як пачынала сівець зялёная каля плота трава.

Ёй зноў спаміналася тое труднае пераспелае лета, палавое жыта, спаміналася, як яна, звар'яцелая, бегла полем, згубіўшы хустку, туды, пад мястэчка, дзе на грудку сярод шашы ляжаў ён, яе самы меншы, Петрык, з тою нямецкаю лапаткаю з кароткім чаранком.

А снег усё падаў і раставаў халоднымі слязьмі на яе зжоўклых худых шчоках, блішчаў расою на чорнай плюшавай камізэльцы. Ужо забялелася сырая сцежка ад гумна да хаты, толькі малая лужына на ёй была яшчэ чорная.

Гэта быў ужо каторы малады снег, як няма яе меншага сына.

1972

НА ТУТЭЙШАЙ ЗЯМЛІ

Яно, гэтае кароценькае апавяданне, хавалася ўсё надалей, як хаваецца чалавекам нешта самае найдарожшае, як хавае мая маці ў сваім куфры сярод іншага хатняга спрату — радзюжак, абрусаў, падораных ужо нявесткамі «адрэзаў» на сукенкі ды кофты — сувой кужэльнага тонкага палатна, вытканага яшчэ дзяўчынаю разам з нябожчыцай мацерaю, маёй бабай Югасяй.

Прыязджаючы тады-сяды дадому, у тую вёсачку, што ціха стаіць пры бойкай грукатлівай шашы, ужо з новымі накрытымі зеленаватым шыферам хатамі, над якімі яшчэ там-сям высокімі каўпакамі саламяных, у карычневых